

פְּשֻטוֹת הַמִּתְחַדְּשִׁים בַּמִּקְרָא, בַּאֲגָדָה וּבַעֲבוּדַת ה' מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל הַגָּאוֹן רַבִּי דָּוִד לֵיבֵל שְׁלִיט"א

גרעין כל ענייני ראש השנה - לשוב לעצמנו

ראש השנה - גרעין והתפרטות

מה עניינו של ראש השנה? בלבול גדול שורר בנוגע לתשובת שאלה זו, שכן נושאים רבים יש לו למועד זה: תקיעת שופר, מלכות ה', יום הזיכרון, ראשית השנה, בריאת העולם, יום הדין ועוד. יש מהם שמקורם בתורה, יש שבחז"ל ויש שרק בדברי הראשונים נמצא להם מקור.

זאת ועוד, בכל נושא בפני עצמו ישנה השתלשלות מורכבת מן התורה שבכתב לתורה שבע"פ. תקיעת שופר, למשל, מוזכרת במקרא בלשון 'זכרון תרועה' (ובמקו"א 'יום תרועה'). אין במשמע שכל אדם צריך להריע. אילו היה הדבר כן, היה על התורה לכתוב זאת בלשון שמשמעה ציווי, כמו שציוותה על נטילת ד' מינים בסוכות או על אכילת מצה בפסח. 'זכרון תרועה' הוא הגדרת מהותו של היום. לכל היותר יש בזה כדי לחייב להריע בבית המקדש. החיוב על כל אדם ואדם הוא חידוש שהתחדש בתורה שבע"פ.

במנין התרועות, ההתפתחות בולטת עוד יותר, מתרועה בודדת עד 'מאה קולות' הנהוגים בימינו. במקרא כתוב רק: 'תרועה'. דרשו חכמים והוסיפו עליה: 'תקיעה לפניה ותקיעה לאחריה'. וכיון שהסתפקו בטיב התרועה 'אי גנוחי גנח אי ילולי יליל' התקינו לעשות גם שברים, גם תרועה, וגם - שברים תרועה יחד. עליהם נוספה השלמה לשלושים קולות, ועוד שלושים למיושב, ומנהגנו אנו: מאה קולות.

כך הם פני הדברים גם בזכרונות מלכויות ושופרות. בתורה כתוב 'זכרון תרועה'. עמדו חכמים וחילקו את ענין היום ל'מלכויות', זכרונות ובמה בשופר, על כל אחד מהם הורו עשרה פסוקים, ברכות ותפילה מעניינם. מלבד אלו יש תפילות נוספות שאנו אומרים בר"ה, יש מהן שנתקנו ע"י אנשי כנסת הגדולה, יש מהן שנתקנו ע"י רב ויש תוספות בקשה שהוסיפום הגאונים.

פשוט לכל אחד שכל תוספת והתרחבות שכאלו אינן הדבקה חיצונית ומלאכותית. בין אם זה בדיני

כמתאים יותר לעלייה בעבודת ה'. חובתנו היא להבין את תוכנו השורשי של החג כפי שהוא מבואר במקרא ובחז"ל.

תוכן זה מחייב את כולם. לתוכו יהיה ניתן ליצוק את הדגשים המיוחדים המתאימים לתקופתנו בצורה שקולה התואמת את מה שמלמדת אותנו התורה.]

האחד לחודש השביעי - במקרא

נתחיל מהתחלה. במקרא יש לנו מילים ספורות וסתומות. ננתח כל אחת מהן בנפרד.

וידבר ה' אל משה לאמר; דבר אל בני ישראל לאמר בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש. (ויקרא כג)

'בחודש השביעי באחד לחודש' – זו הפתיחה. כאן נמצאת הסיבה. בגלל דבר מה שיש בתאריך הזה, יש לעשות 'שבתון זכרון תרועה'. התאריך הוא: ראש חודש של החודש השביעי. ככלל, יש בתורה יחס מיוחד אל השביעי, בשבת, בשמיטה, בשבע השבתות של העומר ובשבע השמיטות של היובל ועוד. מהו ענין השביעי? בקיצור נמרץ ניתן לומר כי השביעי הוא זמן המימוש. 'ששת ימים תעשה מלאכה'... אך אין נכון שהאדם יעמול כל חייו. צריכה להיות תכלית לכל עמלו. מוכרח להיות זמן שהוא תכלית הכל. לכן: 'וביום השביעי שבת לה' אלוהיך'.

החודש השביעי הוא זמן המימוש של השנה כולה. [כאן יש להקשות, והלא השביעי הוא תמיד סיום המחזור, ולאחריו מתחילה מערכת נוספת של שבע, ואילו החודש השביעי אינו מהווה את סיום חודשי השנה. התשובה לשאלה זו היא שבעולם בו החקלאות היא מרכזי האדם, אין אחר החודש השביעי מאומה. יש את החודש הראשון – הפותח את הקיץ, ואת החודש השביעי – המסיימו. החורף אינו זמן שמתייחסים אליו. בחורף ישנים.]

התקיעות ובין אם זה בנוגע לתכליתו של היום, ודאי שהמבנה הוא: גרעין יסודי ובסיסי אשר סביבו נבנית מערכת מסועפת ועשירה. הגרעין מתפרש מתוך דברי התורה שבכתב וההסתעפות נדרשת על ידי חכמים בתורה שבעל פה. כמו בכל מערכת של דיני דאורייתא ודרבנן.

משום כך, חשוב ביותר לפענח את הגרעין והשורש המבוארים במקרא לגבי עניינו של 'הראשון לחודש השביעי'. לולי כן עשוי להשתלט על התמונה כולה ענין מסוים שאין מקומו אלא בשלב שלישי. כשאין מבינים את המערכת ואת מיקומו של כל דין ורעיון בתוכה הרי שנוצרת עיסה מעורבת שאינה מבחינה בין רעיון מבעלי המוסר ובין דרבנן, בין דאורייתא ובין מנהג הגאונים. כאשר רעיון שולי הופך למרכזי ורעיון עיקרי נדחק לפינה, העניינים כולם מתעוותים. כשיש הבחנה ראויה וסדר מתאים, נוצרת הרמוניה וכל רעיון מקבל בתוכה את מקומו הנכון.

ניקח לדוגמא את היות יום זה 'תחילת השנה'. אין לך זכר במקרא. במקרא הוא קשור תדיר לחודש השביעי, ופשוט שחג שמתחיל את השנה אין ראוי להזכירו כך. (רק בנביא יחזקאל מופיע ביטוי זה 'ראש השנה' וגם שם זה מופיע לגבי יום הכיפורים). הדברים תקפים גם לגבי היותו 'יום הדין'. דבר זה אפילו במשנה אינו מוזכר כדבר עיקרי, והוא הולך ונעשה עיקרי בגמרא, כשהשם עצמו, 'יום הדין', עתיד להופיע רק בזמן הראשונים.

[במאמר המוסגר יצוין שבסופו של יום אופיו של החג נקבע אצל כל קהילה בהתאם למנהגיה ובהתאם לתקופה והזמן. במקומות מסוימים הדגישו נקודה זו ובמקומות אחרים נקודה אחרת. בישיבות, בהשפעת בעלי המוסר, הדגש הוא על 'יום הדין' כשאחד השיאים הוא אמירת הפיוט 'ונתנה תוקף', בעוד שאצל עדות המזרח פיוט זה כלל לא נאמר. דומה שאצל עדות המזרח החג הוא יותר כמתואר בלשון המשנה 'יום טוב של ראש השנה'. גם בעולם הישיבות חלו תמורות. לפני שנים לא רבות דיברו כולם על 'כל איש ישראל אחזו פלצות' והתחושה היתה של 'איהנם פתוח תחתיו' והיום רבים הם ששמים לבם לדגשים אחרים. הכל לפי השעה ולפי מה שרואים חכמי הזמן

את היום גם בלי ענין הזיכרון. התרועה היא תמצות עניין היום. מוטל עלינו א"כ להבין מהי התרועה וכיצד בכוחו של צליל זה לבדו ללמדנו על עניין היום כולו.

פרשת החצוצרות

את ענין התרועה נבאר מתוך עיון בפרשת החצוצרות שבספר במדבר.

עשה לך שתי חצוצרות כסף...
והיו לך למקרא העדה ולמסע
את המחנות; ותקעו בהן ונועדו
אליך כל העדה... ותקעתם תרועה
ונסעו המחנות... וכי תבואו מלחמה
בארצכם על הצר הצורר אתכם
והרעותם בחצוצרות... וביום
שמחתכם ובמועדיכם ובראשי
חדשיכם ותקעתם בחצוצרות.
(במדבר י')

בשני מקרים תוקעים: בהקהל ובקרבות; ובשני מקרים מריעים – במסע ובמלחמה. יש על כך קפידא רבה המתוארת בפסוק 'ובהקהל את הקהל תתקעו ולא תריעו'. מלבד זאת יש בפרשה זו דינים מפורטים מאד. על החצוצרות להיות מכסף, ממקשה אחת ועל המחצצים להיות מבני אהרן הכהנים וכו'.

השאלה הבולטת היא מדוע התורה הופכת למצווה דבר אזרחי כמו האופן בו מודיעים לעם ישראל להתאסף, לנסוע ולחנות? התורה עוסקת בחיובי האדם לקונו, לחבירו, לעצמו אך היא אינה מורה את חוקי התנועה או את תקנות התברואה. לא היה עליה, לכאורה, להורות כיצד להקהיל את הקהל. איזה עניין של עבודת ה' יש בנושא זה שצריך לצוות עליו ולהורות את צורת עשייתו? על שאלה זו נשיב בהמשך, ובהקדם נעמוד על ההבחנה בין התקיעה לתרועה שכאמור, רואה התורה בהבחנה זו חשיבות רבה.

החודש השביעי הוא זמן שאנו מקדישים כדי להיות ביחד עם ה'. מעין שבת. ראה לך ניתן לראות בלשון המקרא על יום הכיפורים ועל חג הסוכות המייחס אותם כהמשך ל'אחד לחודש'.

בעשור לחודש השביעי הזה יום
הכיפורים הוא [...] בחמישה עשר
לחודש השביעי הזה חג הסוכות
שבעת ימים. (שם)

לכאורה מספיק לומר 'בחודש השביעי', או לומר 'בחודש הזה'. לשם מה כופלת התורה ואומרת 'בחודש השביעי - הזה', וכי איננו יודעים שהחודש הזה הוא החודש השביעי? בהכרח שהיא מתייחסת ל'יוה"כ וסוכות כהמשך לאותו חודש שביעי הנזכר בציווי על ראש השנה. זו הכוונה: 'החודש השביעי הזה' – היינו, הנזכר בתחילת פרשת מועדי החודש השביעי. החודש השביעי הזה, הוא החודש שכולו מוקדש לחיבור עם ה' ובאותו חודש יש אירועים שונים: באחד בו, בעשירי בו ובחמישה עשר בו, וכולם מכוונים להיותו 'שביעי' - להיותו מימוש של השנה כולה.

שבתון

נמשיך בניתוח המילים. 'בחדש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה'. מדוקדק בלשון שעוד לפני שמתואר תוכנו של המועד, 'זכרון תרועה', מקדימה התורה ואומרת: 'יהיה לכם שבתון'. בניגוד מוחלט לכל החגים כולם בהם מתארת התורה תחילה את תוכנו של החג ומכוחו היא שואבת את האיסור לעשות מלאכה. לעולם, בכל החגים, מופיע איסור עשיית מלאכה בסיום הפרשה. מה פשר התופעה החריגה הזו שאיסור עשיית המלאכה, 'שבתון', מופיע כאן כתולדת עצם התאריך ולא כתולדת תוכן החג? על שאלה זו נשיב בהמשך.

זכרון תרועה

זכרון תרועה. בפשטות התרגום המילולי הוא זכרון הנעשה על ידי התרועה. אנו נזכרים בתרועה. בפרשת פנחס כתוב 'יום תרועה'. זאת אומרת שאפשר לתאר

משמעות התקיעה

התקיעה היא נשיפה חזקה המוציאה קול פשוט. תקיעה מבטאת חוזק, כמו תקיעת כף. לתקוע בשופר פירושו לנשוף בעוצמה. מה הרושם שעושה התקיעה? ראשית יש להכחיש את הטענה שהתקיעה מפחידה. הרי ודאי שאין תכלית התקיעות שהיו תוקעים בכניסת השבת או בהקרבת הקרבנות, להפחיד. בתהלים מתואר 'הללוהו בתקע שופר' לצד 'הללוהו בנבל וכינור', כשההקשר של המזמור כולו הוא מחול ושמחה. (מזמור זה מוכח גם לגבי התרועה שאין עניינה לזרוע פחד שהרי כתוב גם 'הללוהו בצלצלי תרועה'). ברור שכל צליל ניתן לקושרו לאירוע משמח, עצוב, מרגיע או מפחיד, ואזי הצליל עצמו מעורר את הרגש שנושא עימו האירוע. אך כאן אנו מחפשים אחר הרושם שעושה התקיעה כפי שהיא לעצמה, לא בהקשר של סיטואציה מסוימת.

התקיעה אומרת: משהו קרה! הצליל של התקיעה מסב את תשומת ליבו של האדם. האדם נמצא בשגרה והתקיעה קוראת לו: עצור! משהו מתרחש ועליך להתייחס להתרחשות זו!

בפרשת החצוצרות ה' מלמד את בני ישראל שהקהלת הקהל אל פתח אוהל מועד ללמוד תורה מפי משה, היא מעמד שיש לשים אליו לב. אין זה אירוע סתמי. יש חיוב מיוחד של התכווננות, ועל כך בא סדר התקיעה של החצוצרות. כמו כן, המסעות, הן אינן דבר חסר משמעות: היכן חונים ואימתי נוסעים. כל תחנה מיועדת לתכלית מסוימת אשר יש לה התחלה וסיום מדויקים ולשם כך יש לעצור, לשים לב ולהפנים את הנסיעה ואת החנייה משום שאלו אירועים בעלי משמעות דתית. (בקרבות הדבר פשוט יותר, אך גם בהם הכוונה היא לכוון את האדם לתוספת שימת לב בתוך עבודת הקרבנות, תוספת של התבוננות באירוע ובמשמעותו).

בין תקיעה לתרועה

תקיעה ותרועה מבטאות שתיהן בצלילן: עצור! מה, אם כן, ההבדל?

מלבד ראש השנה, מצאנו תרועה בשלש מקומות: במסע המחנות, במלחמה ובקריאת הדרור לעבדים ולקרקעות ביובל. הנקודה השווה בין שלושת המקומות היא הנעה מיוחדת לפעולה. בעוד שהתקיעה קוראת לעצירה ולשימת לב, התרועה - מעוררת לפעולה. התרועה היא קצב מהיר, מלאת התרגשות, אנדרנלין. זו יכולה להיות פעולה של חירות או פעולה של מלחמה - התרועה יכולה לבטא התרגשות של בכי נורא או של שמחה עצומה, בין כך ובין כך מעבר להסבת תשומת ליבו של האדם היא ממריצה אותו לפעולה מיוחדת.

מהותו של ראש השנה לעצור ולשוב לעצמנו

עתה, אחרי שהבנו את מהות החודש השביעי, את מהות התקיעה ואת מהות התרועה, נשוב לשלושת המילים - 'שבתון זכרון תרועה'.

עמדנו לעיל על כך שלפני כל תוכן אחר, פותחת פרשת ראש השנה במילים: 'הראשון לחודש השביעי - שבתון'. ראשית, עליך לשבות. זו נקודת המוצא. פירוש הדברים הוא שהתוכן היסודי של הראשון לחודש השביעי הוא הדרישה המיוחדת - לעצור! לכן, רק בו עומדת דרישת העצירה והשביתה כעיקר תוכן היום. במובן זה, שבתון הוא ציווי לחדול מהשגרה - מהמירוץ. לעמוד בהווה. לחשוב ולהתבונן.

אך ההמשך - 'זכרון תרועה' - מורה שאין די בעצירה ובשימת לב גרידא. קול התרועה אומר משהו מעבר לכך. התרועה יוצרת אנרגיה, תנועה, שינוי ממצב למצב. אלא שכאן צריך להבין באיזה שינוי מדובר? איזה מצב צריך לשנות? בשלמא במסע, במלחמה וביובל מובן מהו המצב וכיצד משנים אותו, אך מה עושים כאשר כתוב להריע בלי לתאר שום מצב ספציפי? את מה נשנה?

נראה שאם אין שום הקשר מסוים בציווי התרועה הרי שהיא בהכרח מדברת על הדבר הבסיסי ביותר. התרועה המוטלת כציווי כללי, מכוונת בהכרח אל נקודת הקיום היסודית ביותר של האדם, אליה עליו

להשתמש בקריאה של השופר כדי להתבונן על עצם החיים, לעצור מהמרוץ, ולשוב אל מה שאנו מאמינים בו באמת. זה מה שאנו למדים מתרועת יוה"כ.

לערבב את השטן

הגמרא מטעימה את חזרת התקיעות במישוב 'כדי לערבב את השטן'. מבואר שאין עצם התקיעה מערבבת את השטן. החזרה עליה שוב ושוב היא זו שעושה זאת. הערבוב של השטן מתרחש כאן, בעולם שלנו. השטן הוא מי שגורם לסטות מהדרך, להתרחק מה', להתרחק מעצמנו. עצם התקיעה נועדה לקרוא לנו לשוב לעצמנו. אך ההתעקשות הזו שלנו לתקוע שוב ושוב, לעורר את עצמנו שוב ושוב אל הקריאה הזו, מערבבת את השטן. היא מעקרת ומשרשת את היצר הרע שלנו.

זכרון - מתרחש בקרבנו

מהמילים 'זכרון תרועה' יצאו חכמים לדרוש: "אימרו לפני זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה". בפשטות מתוארת פה פעולה הדדית: אנו זוכרים את ה' והוא זוכר אותנו. אך כמובן שאין זו עסקת חליפין גרידא, אלא הזכרון שאנו זוכרים את ה' הוא הזכרון שה' זוכר אותנו. אין אלו שני דברים נפרדים. כשאנו מפנים מקום לה' אצלנו, ממילא הוא נוכח אצלנו. כשם ש'אימרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם', פירושו הפשוט הוא שההמלכה שלנו היא המלוכה שלו, כך בדיוק ה'אמרו לפני זכרונות', הוא הוא העלאת זכרוננו לטובה. ה' מצידו תמיד שוקד על טובתנו ומשגיח עלינו, אלא שאנו נדרשים לפנות לו מקום בליבנו. כאשר אנו זוכרים את היותו זוכר אותנו, הרי שאנו מאפשרים את השגחתו. אנו מפנים לו מקום וממילא הוא בא וזוכר אותנו.

נקודה זו, שהזכרון הוא אירוע שמתרחש אצלנו, ניתן לראות בדברי הגמרא במסכת ראש השנה המשווה את עבודת הזכרון של השופר לעבודת הכה"ג לפני ולפנים.

לשים את ליבו בעצירתו וממנה עליו לנוע. אך מהי בדיוק ההתבוננות הנדרשת מהאדם? ומהי בדיוק התנועה שעליו לעשות? את זה עדיין אין אנו יודעים. לשם כך עלינו לפנות לתרועת יום הכיפורים.

מהות התרועה נלמדת מתרועת יוה"כ - קריאה לשוב לעצמנו

מתרועה של יובל לומדים חז"ל כמה וכמה דינים עיקריים לתרועת ראש השנה, הן את התקיעה לפניה ואחריה, והן את עצם הכלי – השופר. והנה בעוד שבמשנה נקרא שופר זה בשם 'שופר של יובל' הרי שבגמרא הוא נקרא פעמים רבות בשם 'שופר של יום הכיפורים'. ואכן, הקשר בין היובל ליום הכיפורים אינו יכול להיות סתמי. מוכרח להיות קשר מהותי בין שחרור העבדים והקרקעות לתוכנו של יום הכיפורים כיום בו מיטהרים מן החטאים.

ביובל קוראים דרור. פירוש הדבר שכל אחד חוזר למקומו. כל אדם מחזיר למקומם האמיתי והטבעי את כליו שלו (הקרקעות) ואת עצמו. זהו בדיוק גם עניינו של יום הכיפורים. האדם חוזר לעצמו, לטבעו הטהור והנקי. לכן חז"ל קוראים לתרועת היובל תרועת יום הכיפורים.

הסיבה שחז"ל לומדים את דיני תרועת ראש השנה מתרועת יום הכיפורים היא משום שכבר התורה קושרת אותם יחד כחלק מתנועת החודש השביעי, כמו שדייקנו לעיל מהפסוק 'אך בעשור לחודש השביעי הזה'. יש תהליך שמתחיל בראשון לחודש – בראש השנה, וממשיך בעשירי לחודש – ביום הכיפורים.

תהליך זה שמתפרס על פני החודש השביעי, עניינו אחד: לחזור לעצמנו. ביום הכיפורים אין מבקשים מהאדם להיעשות לאחר, אלא לשוב לשורשו הטהור. מכאן אנו למדים שגם עניינה של התרועה בראש השנה היא קריאה המכוונת אל נקודת הקיום הבסיסית של האדם, קריאה לעצור ממירוץ החיים ולנוע חזרה אל עצמך.

'אשרי העם יודעי תרועה'. הסוד שיש לדעת בתרועה, הפיתוי המיוחד שמפתים את ה' בתרועה, הוא

טעמא דרבנן (הפוסלים שופר של פרה לר"ה) כדרב חסדא. דאמר רב חסדא מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה, לפי שאין קטיגור נעשה סניגור... והא איכא בגדי זהב מבחוץ, מבפנים קא אמרינן. שופר נמי מבחוץ הוא, כיון דלזכרון הוא כבפנים דמי. (כו, א)

הפנים הוא מרחב שמקפידים בו על 'אין קטיגור נעשה סניגור'. בחוץ, אין מקפידים. כשהכהן עובד בפנים, בשעת השיא של העבודה, יש יותר רגישות

לסמלים של עבירה. רגישות שאין אותה בזמנים רגילים. זה הפירוש 'כיון דלזכרון הוא כבפנים דמי'. יש רגשות דקים שהאדם ער להם רק בזמנים שהוא שקוע בהתבוננות מיוחד. עבודת הזכרון שבשופר דורשת מאיתנו להכניס את ה', את הזכרון שהוא זוכר אותנו, לנקודה הכי עמוקה בקרבנו, לנקודה שזה אנו מתחברים לעצמנו. זה מרחב עבודה של לפני ולפנים. כשהאדם עוסק בהפנמה כל כך עדינה, צורמים לו אפילו סמלים רחוקים של 'קטיגור'.

זהו הגרעין של ראש השנה. החודש השביעי, ככל ה'שביעי', מוקדש לה'. בראשון לחודש זה יש לעשות 'שבתון'. עוצרים ומתכווננים מחדש. על כך נוספת התרועה המדרבנת לתנועה ולשינוי. מכיון שלא כתוב מהו המרחב בו יש לעצור, להתבונן ולשנות, אנו מבינים שהכוונה היא אלינו, לחיים שלנו. את טיבה של התנועה אנו למדים מיום הכיפורים: התנועה הזו קוראת לנו לחזור לעצמנו. על ידי שאנו שבים לעצמנו

בא הזכרון של ה', ועל ידי שהאדם מתעורר למקומו הטבעי העומד לפני ה', ממילא ה' פונה אליו.

בשבועות הבאים נרחיב אי"ה בצדדים נוספים שיש ליום זה - תחילת השנה, יום הדין, בריאת העולם. נאמנים לעיקרון שהצבנו בראשית דברינו, נבחן את הנושאים החשובים הללו ביחס לבסיסו הגרעיני של ראש השנה וכהסעתפות והתרחבות שלו.

שיעורו השבועי של הגאון רבי דוד לייבל שליט"א נמסר מדי יום רביעי בשעה 21:00 בבית מדרשו ברח' יהודה הלוי 10 בני-ברק